

Kultūrinės veiklos centrai tarpukario Lietuvoje: *šaulių namai* – *tautos namai*

VYTAUTAS JOKUBAUSKAS

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda

El. paštas pilsotas@yahoo.com

Straipsnyje(*) analizuojama Lietuvos šaulių sąjungos šaulių namų kūrimo idėjos genezė. Atskleidžiamos šaulių namų statybų ir kūrimo aplinkybės, jų reikšmė kultūrinei LŠS veiklai tarpukariu. Nagrinėjama termino *šaulių namai* viešajame diskurse semantika, koks buvo šaulių namų praktinis pritaikymas, kokią įtaką šaulių kultūrinei veiklai darė kitų šalių, ypač čekų „Sokol“ organizacijos, pavyzdžiai. Šaulių namų kaip kultūros židinių tinklas Lietuvoje lyginamas su kitų valstybių paramilitarinėmis organizacijomis.

Raktažodžiai: Lietuvos šaulių sąjunga, šaulių namai, tautos namai, „Sokol“, kultūra, šauliškumas

IVADAS

Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) istorija tarpukariu, iševivijoje ir atkūrus nepriklausomybę sulaukė nemenko dėmesio, analizuota šaulių ideologija, atskirų asmenų biografijos, šaulių veiksmai Nepriklausomybės kovų metais ir per 1923 m. Klaipėdos karinę operaciją, šaulių panaudojimo galimybės karo atveju ar tarpukariu ir t. t., buvo išleisti šaulių istoriją apibendrinantys proginiai leidiniai. Šiuose kontekstuose dažnai minimas šaulių namų fenomenas. Jonas Matusas, tarpukariu LŠS užsakymu išleistoje knygoje aptaręs šaulių namų steigimo aplinkybes, apibendrina, kad 1938 m., įskaitant ir centrinius, buvo 63 šaulių namai, iš jų 11 buvo rinktinių, o kiti – būrių; be savų namų buvo Kauno, Trakų, Vilkaviškio, Seinų, Raseinių, Marijampolės ir Kėdainių rinktinės [77, 175–178]. Vos pusę puslapio šaulių namų aptarimui skyręs Vytenis Statkus rašė, kad 1926 m. pradėta kurti šaulių ramoves – klubus, paminėjo tokių namų steigimą Kaune ir kokios patalpos turėjo būti šaulių namuose. Pakartojo J. Matuso teiginį, kad 1938 m. LŠS turėjo 63 šaulių namus [97, 767].

LŠS 85-mečiui skirto leidinio poskyryje „Šaulių namų kūrimas“ paliečiama tik šaulių namų įkūrimo Kaune problema ir konstatuojama, jog 1938 m. šauliai „turėjo 63 nuosavus

(*) Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „Paramilitarinių organizacijų reikšmė valstybės gynybos sistemoje: Lietuvos šaulių sąjungos atvejis“ (MIP-001/2013).

namus, kurių vertė siekė kelis milijonus“ [71, 111–115]. Šaulių namų skaičius paminimas ne viename tekste: konstatuojama, kad 1938 m. buvo 79 [90, 403], 1939 m. – 72 šaulių namai [9, 163; 58, 30; 70, 380], lakoniškai pažymint, kad „dažniausiai talkų būdu daugelis šaulių organizacijų pasistatė šaulių namus – kultūros židinius. 1940 m. pradžioje jų turėta 79“ [69, 244]. Iš pateiktų duomenų aiškėja, kad istoriografijoje nėra vieningos nuomonės, kiek 1938–1940 m. buvo šaulių namų? Taip pat nekeliama klausimai, kodėl ir kaip imtasi kurti šaulių namų tinklą, koks buvo šaulių namų fenomeno ideologinis pagrindas, kokia jų funkcinė paskirtis ir t. t. Šie klausimai istoriografijoje neanalizuoti.

Tyrimo tikslas – lyginamajame kontekste išanalizuoti šaulių namų fenomeno tarpukariu atsiradimą ir reikšmę LŠS ideologijai bei veiklai. Jam pasiekti formuluojami trys uždaviniai: 1) išnagrinėti LŠS šaulių namų tinklo kūrimo ideologines ištakas; 2) atskleisti kultūros židinių – šaulių namų statybos aplinkybes; 3) įvardyti šaulių namų veikimo ir panaudojimo aspektus.

Tyrimo chronologinės ribos apima 1920–1940 m., t. y. nuo nuosavų šaulių namų tinklo formavimo idėjos spaudoje iškėlimo iki LŠS likvidavimo.

Šaulių namų tyrimo aktualumą galima pagrįsti keturiais argumentais: 1) analizuojant šaulių ideologijos, darbo, šauliškumo bei tautos suartėjimo su šauliais problemas, šaulių namų tinklo tyrimas papildo šaulių ideologijos indoktrinacijos galimybių analizę; 2) atskleidžia, kokios buvo kurtos bei sukurtos sąlygos šaulių veiklai; 3) išryškina šaulių ir vietos bendruomenių ryšius, savišalpą ir LŠS įtaką Lietuvos visuomenei tarpukariu; 4) pagaliau pati šaulių namų koncepcija turėjo aiškų tautinės lietuviškumo programos užtaisą – skleisti lietuvišką kultūrą, ugdyti visuomenės tautiškumą bei patriotiškumą. Visi minėti aspektai, planuojant valstybės gynybą, padeda formuoti ir palaikyti gyventojų motyvaciją ginti valstybingumą.

Sukauptų faktų analizė bei sintezė, viešojo diskurso tarpukariu, pasireiškusio per spaudą ir radiją, analizė, kelių paramilitarinių organizacijų lyginimas padeda atsakyti į klausimus: kodėl buvo kuriamas šaulių namų tinklas tarpukariu Lietuvoje, kokiais pavyzdžiais sekta ir kokių imtasi priemonių tikslui įgyvendinti – sukurti *šaulių namų – tautos namų*, lietuviškų *tautinių bičių-šaulių avilių* tinklą, padėsiantį palaikyti ir plėtoti kultūrinę bei karinę šaulių veiklą. Tyrimu nesiekama aprėpti visų tarpukariu veikusių šaulių namų statybų ar įsigijimo aplinkybių, o susitelkiama į šaulių namų tinklo kūrimo procesą iliustruojančius atvejus, pateikiant tinklo kaitą rodančius statistikos duomenis. Siekiant nustatyti tiesioginio ryšio (ne) buvimą tarp šaulių namų infrastruktūrinio tinklo ir LŠS kultūrinės veiklos, įvardijami šaulių kultūrinės veiklos (orkestrai, teatrai, renginiai, knygynai ir t. t.) kiekybiniai rodikliai.

SAVŲ NAMŲ IDĖJA

Vienas iš LŠS įkūrėjų Vladas Putvinskis šaulius romantiškai lygino su bitėmis ir skatino steigti savus „avilius“ – šaulių namus [10, 198], teigdamas, jog mažos tautos pavyzdį ima iš bičių, kurios taikiai ir uoliai dirba, o užpultos visos narsiai ginasi [87, 125]. Pažymėtina, kad pagal krikščionišką tradiciją bičių avilys simbolizuoja žmonių bendruomenę, dievišką pasaulio tvarką ir Bažnyčią [84, 165–166]. 1929 m. V. Putvinskis rašė: „Bitė, bitutė, tu amžina šaulė, drąsi gynėja, visada ginkluota, tu uoli darbininkė, niekad nedykauji, pasakyk, dėl ko tokia nusiminusi, dėl ko nuleidusi sparnelius nelakioji linksma? / – Ko aš dirbsiu, ko lakiosiu, kad priešininkai sudaužė mūsų namelį. O be namelio mūsų visa darbo ir gynėjų kariuomenė turi žūti. Be savo namelio sunku gyventi ne tik bitei, kiekviena organizacija, kuri nori augti, tarpti, gyvuoti, rūpinasi savo namais“ [87, 160]. Anot V. Putvinskio: „Mes, lietuviai, esame maža tauta, kurios mistiškos praeities ir didelės ateities nesupranta kitos tautos. Mūsų ginklas, mūsų

jėga, mūsų religija yra – tėvynės meilė. Viduramžių riteris visuomet turėdavo savo damą, už kurią jis būdavo pasiryžęs atiduoti gyvybę. Lietuvos riteriais turi būti šauliai.“ „Šaulių namai bus šaulių ideologijos šventyklos. Šaulių namus su laiku turės kiekvienas būrys. Šaulių namai bus židiniai, aplink kuriuos susisplies visi ieškantieji savo sielai jėgų. Maža to, šaulių namai bus džiaugsmo namai. Skambės juose ir dainos, ir šokiai, ir muzika. Šaulių namai bus todėl džiaugsmo namais, kiekvienas lietuvis, kuris ateis į juos su gerais norais, ras juose ir draugiškumą, ir prieglaudą“ [12]. Po V. Putvinskio mirties 1929 m. rašyta, kad šaulių ideologo svajonė buvo, jog „kiekviename valsčiuje, bažnytkaimy, didesniame kaime ir žodžiu visur, kur tik yra šaulių būrys, būtų pastatyti dideli, gražūs šaulių namai, kurie būtų kartu ir „visuomenės namai“. Tuose namuose turėtų būti didelė salė, skaitykla, valgykla, įvairūs ginklams sandėliai, viešbutis ir t. t.“ [28].

1920 m. *Trimitė* buvo iškelta šaulių namų statybos idėja – „Draugai šauliai, renkime būstines savo būriuose!“, akcentuota būtinybė šaulių būriams turėti savus namus, kuriuose būtų salė, ginklų ir sporto reikmenų sandėliai, biblioteka, keli gyvenamieji kambariai. Tokie šaulių namai turėjo būti „lyg mūsų būrio širdis – siela“ [113]. Šauliai tam pritarė, tačiau, atsižvelgdami į aktyvius karo veiksmus, visuomenė ir šauliai viską turi „atiduot tėvynės gelbėjimui, šiandien, kada kiekvieno doro Lietuvos piliečio obalsis – visa frontui, visa tėvynės gyvybės apgynimui“ [11]. 1922 m. jau buvo pripažįstama, kad „ne metas buvo tam darbui, kuomet žvangėjo ginklai <...>. Bet dabar karo audrai nutilus, turime stiprintis ir dėti visas savo pastangas kultūrinei kovai su tamsumu, dezorganizacija, girtuokliavimu, paleistuvybe ir t. t. Svarbiausias šiandieną mūsų uždavinys – organizuoti jaunimą į įvairias kultūrinės organizacijas, kurių tarpe pirmą vietą turi užimti Šaulių Sąjunga <...>. Sąjunga stiprino šviesą ir tautinį susipratimą visuomenės tarpe, bet, deja, dėl butų stokos negali pasiekti kai kurių savo uždavinių. <...> Todėl reikalinga jai turėti savo nuosavus namus kiekvienam skyriui“ [91]. Taigi aktyvūs karo veiksmai (1920–1923 m.) buvo lyg ir „svarbiausia priežastis, dėl kurios tapo apleista ir lyg pamiršta kita labai svarbi ir plati šaulių darbuotės dirva, būtent: sportas, kultūros ir švietimo darbas“ [82, 28].

1922 m. per *Trimitą* šauliai buvo informuoti, kad Centro valdyba rengia šaulių namų projektus ir aukų šaulių namų fondams rinkimo kvitų knygeles, kurios bus išsiuntinėtos būriams. Kartu buvo paskelbti šaulių namams statyti fondo įstatai; pirmajame skelbta: „kiekviename šaulių būriui reikalinga įsisteigti tam tikras namas, kuris būtų šauliams ir šiaip vietos gyventojams kultūrinio ir draugijinio gyvenimo centras“ [104]. Pagal parengtus du planus (su 300 ir 500 vietų salėmis) salė turėjo būti įrengta 2-ame aukšte išnaudojant paaukštintas palėpes, 1-ame aukšte buvo raštinė, klubas mažesniems susirinkimams, skaitykla, ginklų sandėlys, svetainė, būrio vado gyvenamosios patalpos. Planai turėjo būti atspausdinti ir išplatinti šauliams, ateityje planuota parengti dar du planus su erdvesnėmis salėmis [103, 28].

1922 m. *Trimitė* rašyta, kad „norint įsteigti knygynėlį, skaityklą ar vakarinius kursus, suruošti paskaitą ar vakarėlį, sušaukti susirinkimą, padaryti vaidinimo ar dainavimo repeticiją, – pirmiausiai vis kyla klausimas: – kur visa tai padaryti?“ Konstatuota, jog minėtai veiklai vykdyti „būtinai reikalingi tam tikri namai“ [82, 28]. 1922 m. LŠS atstovų suvažiavimo salę puošė įvairūs plakatai, viename iš jų buvo užrašyta: „Šaulių namai – visuomenės namai. Kiekvienas šaulių būrys privalo pasistatydinti savus namus“. Suvažiavime buvo aptartas šaulių namų klausimas, jų būtinumui pritaria, tik dėl lėšų trūkumo abejota praktiniu įgyvendinimu [83, 2]. 1922 m., kai LŠS su žemės ūkio ministru Jonu Pranu Aleksa derino šaulių namų statybos klausimą, ministras pritarė sumanymui, kad kiekviename valsčiuje būtų pastatyti šaulių namai, „kurie būtų vietos gyventojams kultūros židiny“, tačiau

nemokamai suteikti medienos nesutiko, o žemės sklypų klausimą paliko atvirą dėl vykdytos žemės reformos [38, 29], nors tais pačiais 1922 m. Mažeikių šauliai iš vietos valdžios gavo apie 3 ha žemės sklypą šaulių namų statybai ir sporto aikštės įrengimui [39, 30].

1923 m. sąjungos ideologas V. Putvinskis pabrėžė, kad kiekvienas šaulių būrys privalo turėti lietuviškos dvasios klubą [87, 162–167]. 1924 m. *Trimite* kviesta: „eikime prie šaulių namų statymo, kad apgynę šalį nuo priešų, turėtume vietos iš kur dvasiai peną semti“ [16, 24]. Reaguodamas į šį kvietimą 144-ojo šaulių būrio vadas paviešino sklypo šaulių namams statyti gavimo vargus ir konstatavo, kad, negavus valstybės paramos ir ypač žemės sklypų statyboms, mažai tikėtina, kad dėl lėšų stygiaus Lietuvoje atsiras šaulių namų [3, 25]. 1926 m. buvo kreipiamasi į Lietuvos visuomenę prašant aukoti šaulių namų statybai [52], vykdyta agitacija su šūkiu – „Šaulių namai – visuomenės namai“ [8]. Kreiptasi ir vėlesniais metais: „Visuomene! Kas kartą skaudžiau pajuntame, kad trūksta mums vienos svarbiausių sąlygų viešajam mūsų gyvenimui pasireikšti – trūksta mums šaulių namų“, akcentuota, jog trūksta patalpų renginiams [44, 1069]. Agituota aukoti pinigų šaulių namų statybai: „Šaulių namai – visuomenės namai! Juose spindi mūsų tautinio stiprumo kilni šviesa, juose trykšta kultūros šaltiniai, juose spiečiasi šauliai pasiryžę mūsų nepriklausomybę ginti ir vaduoti pavergtas Lietuvos žemes su amžina sostine Vilniumi“ [127]. 1928 m. V. Putvinskis plačiai išdėstė šaulių namų kūrimo svarbą ir nubrėžė kelią, kaip siekti minėto tikslo [87, 158–159].

Buvo tikimasi, kad šaulių namai provincijoje suvaidins lemiamą vaidmenį kultūriniam gyvenime, taps to gyvenimo centrais. Teiktas čekų „Sokol“ pavyzdys: „kokią reikšmę jų tautos gyvenime suvaidino sakalų namai, tokią pat reikšmę galima pranašauti ir mūsų šaulių centrums. Tarp kitko, čekų sakalų namus prisiminęs, kaip šaulių namų racionalinės statybos pavyzdį, noriu nurodyti tuos čekų ilgamečio patyrimo šioje srityje pavyzdžius. Sakalų namai dažniausiai talpina savyje organizacijos raštinę, klubą-skaityklą, viešbutį, valgyklą ir didelę vaidinimams-sportui salę. <...> Namai statomas taip, kad jis pats save išlaiko: iš viešbučio, valgyklos, iš salės nuomos. <...> Čekų sakalų namų scenos visos turi gerą aprūpinimo sistemą, standartinio darbo, bet meniškai atliktas dekoracijas, gerą baldų bei rekvizito rinkinį. Scenos menas, kad ir mėgėjų spektakliuose reiškiantis, čekuose ligi šiandien tebėra smarkiai proteguojamas, mėgiamas“ [85, 365]. 1938 m. čekų „Sokol“ organizacija, kurią sudarė 3 265 skyriai, vienijo apie 800 tūkst. narių, *sokolai* turėjo per 1 000 nuosavų namų [96, 662]. 1920 m. čekų „Sokol“ priklausė 562 657 nariai, 1932 m. – 704 185, o 1938 m. – 818 188 nariai [32, 190–194]; organizacija turėjo 1 177 pastatus su sporto salėmis ir 1 877 vasaros stovyklas bei stadionus [125, 26]. Teigta, kad Suomijoje „Suojeluskunta“ narių (įvardytų šauliais) namai – „Šaulių namai – krašto namai“ [64, 935], taigi lietuvišku šūkiu tapo modifikuotas suomiškas variantas. *Trimite* buvo rašyta, kad 1932 m. suomių moterų sukarinta organizacija „Lotta Svärd“ turėjo 654 „šaulių namus“, o pačiai organizacijai priklausė 74 842 nariai [61, 688]. Apskritai Suomijos paramilitarinėms organizacijoms 1932 m. priklausė apie 180 tūkst. (nenurodyta apie 15 tūkst. „Suojeluskuntapoikia“ priklausančių vaikų), o 1938 m. – 245 tūkst. žmonių [59, 403]. Šaulių namų tinklas buvo kuriamas pagal čekų ir suomių pavyzdžius. Atsižvelgiant į Čekoslovakijos (140 400 km² ir 14,7 mln. gyv.) ir Suomijos (383 150 km² ir 3,7 mln. gyv.) paramilitarinių organizacijų narių skaičių, teritoriją ir gyventojų skaičių, Lietuvoje šaulių namų tinklas turėjo būti apie 2–3 kartus didesnis, nei buvo 1940 m., kad atitiktų čekų *sokolų* „standartus“. Svarbu pažymėti, kad „Sokol“ veikė 57 metais ilgiau (nuo 1862 m.).

ŠAULIŲ NAMAI – GYVI PAMINKLAI

Pirmaisiais LŠS veiklos metais Centro valdyba išleido plakatą su pavyzdinių šaulių namų planu ir išsiuntinėjo šaulių būriams, tačiau po karo stokojant lėšų darbai judėjo lėtai. Praktiškai šaulių namų steigimas pradėtas tik 1927 m., ir kiekvienais metais skirtinguose Lietuvos kampečiuose keltas šūkis „Šaulių namai – Tautos namai“ [112]. LŠS štabas pastatą šaulių namams Kaune įsigijo 1926 metais. Suremontuoti ir šaulių reikmėms pritaikyti namai buvo atidaryti 1928 m. sausio 7 d. [22, 396], iškilnių metų surengtas koncertas [101]. Kaune atidarytuose šaulių namuose greta klubo įsikūrė ir skaitykla [2]. 1927 m. LŠS prezidentas apsisprendė naujai iškelti šaulių namų klausimą. Nutarta vėl parengti namų projektą ir sąmatą ir taip palengvinti šaulių būriams namų statybos darbus [118]. 1928 m., dešimtaisiais nepriklausomybės metais, „rimtai rūpintasi“ šaulių namų statybomis, buvo rengiamas bendras projektas [78, 425]. Pagal 1928 m. patvirtintus „šaulių namų įstatus“, šaulių klubas Kaune pervadintas į šaulių namus. Į juos galėjo patekti uniformuoti šauliai, šauliai su šaulio ženklu bei šaulių rekomenduoti svečiai [56, 421].

1928 m. LŠS Centro valdyba agitavo rinktines ir būrius spręsti nuosavų šaulių namų statybos problemą. 1921–1922 m. buvo parengti ir pasiūlyti šaulių namų projektai, dalis šaulių ėmėsi organizacinių darbų, bet projektų neįgyvendino, todėl LŠS inicijavo naujų šaulių namų projektų rengimą vadovaujant architektui prof. Vladimirui Dubeneckui [40, 311], tautinio stiliaus architektūroje propaguotojui. 1929 m. LŠS susirūpinta šaulių namų architektūra, teigiant, kad šauliams „<...> gražiausi bus pastatyti savo lietuviško stiliaus namai. Iki šiol lietuviškas stilius reikiiasi medinių namų statyboje. Mūsų uždavinys išdirbti savo stilių ir savo namams.“ Tad buvo pavesta fotografuoti įvairius statinius Lietuvoje ir siųsti Šaulių namų statybos komisijai į Kauną, kad būtų parengtas projektas ir taip prisidėta „prie lietuviško trobesių stiliaus sudarymo, kas turės milžiniškos reikšmės mūsų tautinei kultūrai“ [105]. 1929 m. šaulių namų statyba buvo įvardijama kaip vienas svarbesnių šaulių kultūrinio darbo tikslų ateityje [106, 171].

Šaulių namų komisijos uždavinys buvo parengti tipinių namų planus. Sodžiams ir miesteliams buvo parengti 4 mažesnių medinių pastatų projektai, o apskričių centrui rengtas šaulių namų – pilies – planas. Pastatuose buvo numatyta salė, bufetas, raštinė, skaitykla, muziejus, kambariai svečiams, būrio vado butas, o šaulių namuose-pilyse – dar ir bendrabutis sargybai bei ginklų sandėlis. Prie planų numatyta parengti išsamias darbų sąmatas, apskaičiuoti medžiagas ir darbo jėgą [42, 121]. 1930 m. LŠS namų statybos komisijos pirmininkas inžinierius Antanas Graurogkas teigė, kad tik turint savo sales, skaityklas, knygynus, muziejus galima plėtoti „šaulišką“ veiklą, todėl buvo aktualu statyti „lietuviškus šaulių namus“, kurie papuoštų Lietuvą kaip architektūriniai objektai [35]. Vis dėlto šaulių būriai ne visada laikėsi LŠS parengtų šaulių namų projektų – kartais darė savavališkus pakeitimus [37].

1925–1936 m., vykdant žemės reformą, LŠS iš valstybės gavo apie 150 sklypų (1–2 ha), kurių nuoma siekė 12, 24 arba 36 metus. Suaktyvėjus šaulių namų statyboms ir 1932 m. vyriausybei priėmus sprendimą lengvatinėmis sąlygomis šauliams parduoti medieną, 125 sklypai buvo perduoti LŠS nuosavybei, kad juos įkeitus būtų galima gauti paskolas statyboms [79, 3]. 1932 m. Lietuvos vyriausybės nutarimu mediena šaulių namų statybai buvo parduodama iš miškų urėdijų sandėlių be konkurso su 50 % nuolaida [72]. 1932 m. LŠS Centro valdyba nurodė visų šaulių namų planus suderinti su centrine šaulių vadovybe. Didesniuose miestuose statomi pastatai turėjo būti mūriniai, šie ir visi kiti – pritaikyti karinėms bei kultūrinėms reikmėms: su ginklų sandėliu, virtuve, administracinėmis, gyvenamosiomis patalpomis, nuomajamais kambariais svečiams, skaitykla, muziejumi, archyvu, priešlėktuvine slėptuve ir fojė. Salė turėjo tikti susirinkimams, vaidinimams, šokiams, kinui, sportui. Medinių namų rūšiai

turėjo būti mūriniai, rinktinių namai turėjo būti statomi mūriniai, su salėmis, kuriose tilptų 500 žiūrovų, būtų 2 butai, 5 svečių kambariai, skaitykla 20 žmonių, centrinis šildymas, archyvas, o jei pastatas patogioje miesto vietoje, galėjo būti įrengiama ir parduotuvė. Rinktinių namuose išskirtinis dėmesys turėjo būti skiriamas scenų įrengimui, kad jose galėtų pasirodyti valstybinis dramos ir operos teatrai [122].

1928 m. Prienų šauliai nusprendė „kaip paminklą 10 m. Lietuvos Nepriklausomybei sukaktuvių, statyti šaulių namą, nes vaidinimams, paskaitoms ir kitam kultūriniam darbui Prienai neturi pastogės“ [41, 171]. 1929 m. mirus V. Putvinskiui, Kauno šauliai įsteigė jo vardo Tautos kultūros fondą [115], kurio lėšos turėjo būti leidžiamos „šaulių namams įvairiose vietose pastatyti. Tie šaulių namai bus drauge ir bendrai visuomenės namai. Juose bus sukoncentruotas visas šaulių sąjungos kultūros darbas. Ten bus viešos skaityklos, knygynai, paskaitoms, vaidinimams ir susirinkimams salė. Didesniuose tokiuose namuose galės būti ir viešbutis su valgykla ir kitkas. Tokie šaulių namai turėtų būti kiekviename valsčiuje, kur galima, ir atskiruose kaimuose. Apie tokį tų namų išplėtimą visoj Lietuvoj svajoję ir šaulių tėvas a. a. Vl. Putvinskius“ [29]. 1930 m. Kelmės šaulių būrys nutarė pastatyti paminklą V. Putvinskiui – šaulių namus [45, 712]. Šiame kontekste spaudoje teigta, kad „tik tada, kai visa Lietuva bus apsiginklavusi kultūros ginklais, bus apsikapus kultūros pilimis – šaulių namais, tada bus apsaugota nuo priešų, tada turės užtikrintą ateitį, tada galės ramiai siekti savo idealo, tada galės konkuruoti su šio pasaulio piliečiais – už mus gausingesnėmis tautomis“ [66, 874]. 1932 m. rugsėjo 18 d. vyko iškilmingas „lietuviškosios dvasios tvirtovės – Vlado Putvinskio vardo šaulių namų“ (1 pav.) atidarymas [7, 768]. 1936 m. Kelmės šaulių namuose buvo atidarytas V. Putvinskio muziejus, jam antrame pastato aukšte skirti du kambariai [34].

Namai Kelmėje, kuriuos įsigija Kelmės šaulių būrys, Čia 1906 m. Vladas Putvinskius rusų dragūnų buvo laikomas suimtas gabenant Jį į Šiaulių kalėjimą.

1930 m. Molėtuose buvo kilusi idėja pastatyti paminklą J. Basanavičiui, paminklo statybai buvo surinkta per 2 000 Lt, tačiau „po ilgesnio pasitarimo, nusistatyta pastatyti dr. Basanavičiaus vardo šaulių namus, kurie kultūriname gyvenime turės daug didesnės reikšmės už paprastą paminklą“ [117, 1121]. 1936 m. lapkričio 15 d. atidaryti Molėtų šaulių namai turėjo tapti „kultūros židiniu, kur stiprės tautinis vieningumas, kils kultūra ir švietimas“. 20 m ilgio ir 12,5 m pločio pastate buvo 300 žmonių talpinusi salė su scena, valgykla, antrame aukšte – patalpos būrio štabui ir 4 kambariai viešbučiui [117, 1121]. 1931 m. Utenos rinktinės Skiemonių būrio šauliai nusprendė Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktį paminėti pastatant miestelyje „paminklą – šaulių namus“ [46, 309]. Kelta iniciatyva šaulių namuose iškabinti lentas su nepriklausomybės kovų metu žuvusių partizanų ir šaulių vardais, kad šauliai susipažintų su nepriklausomybės kovų istorija, nes partizanų ir šaulių veiksmai tai – „mūsų tikslų įkūnijimo gražiausias pavyzdys, mūsų įkvėpimo šaltinis“ [36, 603].

1931 m. Varėnoje baigtų šaulių namų (jų nuotrauka publikuota: *Trimitas*, 1932, vasario 26, Nr. 9, p. 164) sienos buvo nudažytos šaulių uniformų spalva, o langai ir apvadai kaip šaulių rūbų kantai – baltai. Namus puošė lenta su Geležiniu vilku ir užrašu „Šaulių namai – Tautos namai“ [47, 512]. Pastatas buvo pastatytas 250 metrų nuo administracinės linijos [114]. Dviejų aukštų pastate buvo erdvi salė su scena, bufetas, biblioteka su apie 2,5 tūkst. knygų, skaitykla ir trys gyvenamieji butai, po scena buvo įrengtas priešdujinės apsaugos rūšys. Statyba kainavo apie 32 tūkst. Lt, vidaus įrengimas užsitęsė ir 1932 m. [48, 110]. 1931 m. Alytaus 19-os šaulių rinktinės narių suvažiavime buvo prieita išvada, kad tik turint nuosavus šaulių namus įmanoma išplėsti bei vykdyti „šaulišką“ veiklą [21, 953]. Alytuje pastatyti „didingi a. a. karininko Antano Juozapavičiaus vardo paminkliniai šaulių namai“ [50, 156]. 1939 m. Alytaus rinktinės šaulių namuose buvo atidaryta viešoji biblioteka [100]. Ažuolų Būdės šaulių namus – dviejų aukštų žaliai dažytą medinį pastatą – tradiciškai puošė iškaba „Šaulių namai – Tautos namai“. Pastate buvo salė, būrio raštinė, bufetas, rūbinė, o antrame aukšte – skaitykla ir butas [67].

Iki 1930 m. spalio 27 d. visoje Lietuvoje buvo atidaryti (dalis jų laikinai nuomojamos patalpose) 43 šaulių namai [112], tačiau pirmi naujai pastatyti šaulių namai (pastatas) buvo atidaryti 1931 m., vėlesniais metais buvo atidaroma po 4–6 šaulių namus, o 1938 m. – net 11 šaulių namų [22, 396]. Mažesniuose miesteliuose buvo statomi mediniai, o miestuose – mūriniai šaulių namai [17, 981]. „Tarp nemažo skaičiaus medinių namų išdygo namai milžinai Utenos, Varėnos, Anykščių, Kelmės“ miestuose, juos aplenkė 1933 m. atidaryti Tauragės šaulių namai [31, 842–845]. Pastarųjų statybai iš Taupomosios valstybės kasos buvo paimta 60 tūkst. Lt paskola įkeičiant statomą pastatą ir žemės sklypą [53]. Pasitaikė atvejų, kai šaulių būriai parduodavo „teisę laikyti“ klubą ir jį vadinti šaulių vardu, nors jis neturėdavo „nieko bendro su vietos šauliais“ [12]. 1933 m. šaulių namai buvo atidaryti Utenoje (2 pav.), Varėnoje, Tauragėje, Užventyje, Alvite, Ažuolų Būdoje ir Lenkimuose. Iš viso Lietuvoje tuo metu veikė 32 šaulių namai (Anykščių, Saldutiškio, Skiemonių, Kuktiškių, Vyžuonų, Joniškio, Antazavės, Kantaučių, Laukuvos, Žeimelio, Kaupiškių, Kybartų, Kelmės, Pagrūdų, Obelių, Jonavos ir t. t. būrių, be to, šaulių namus turėjo Rokiškio, Panevėžio ir Alytaus rinktinės). Ant visų jų buvo užrašai: „Šaulių namai – Tautos namai“, kuris aiškiai nusakė „jų svarbų ir didelį mūsų tautos [lietuvų – V. J.] kultūros gyvenimo tikslą“. Pradėta statyti Zarasų, Užpalių, Molėtų, Radviliškio, Kazlų Rūdos, Skriaudžių, Žalpių, Šiluvos, Kaltinėnų ir Valdyvos šaulių būrių namus. Tauragės ir Utenos šaulių namuose didelės scenos tiko operos ir dramos spektakliams. 137 šaulių būriai savo reikmėms namus nuomojosi, 212 būrių turėjo žemės sklypus namų statybai, 162 būriai buvo įkūrę šaulių namų statybos fondus

2 pav. 1933 m. naujai pastatyti mūriniai Utenos šaulių namai, virš įėjimo LŠS ženklas ir užrašas: „Šaulių namai – Tautos namai“, XX a. 4-asis dešimtmetis. I. Girčiaus nuotr. (LCVA)

[18, 129]. 1932 m. Zarasų šaulių namų statybą vyriausybės nutarimu 10 tūkst. Lt įsipareigojo paremti Vidaus reikalų ministerija [74], tačiau 1938 m. dviejų aukštų mūrinis pastatas dar nebuvo baigtas. 1936 m. gavus valstybės subsidiją, buvo išmūrytos sienos, uždengtas stogas, padarytos perdangos, tačiau vidaus įrengimui lėšų trūko [80]. Mažeikiuose dviejų aukštų mūrinis pastatas šaulių namams 1934 m. buvo įsigytas iš Lietuvos banko už 45 tūkst. Lt [54]. 1934 m. Saldutiškyje atidarytuose šaulių namuose buvo įkurdinta ir pradinė mokykla [94, 712]. 1934 m. šaulių namai buvo atidaryti Šiluvoje, Radviliškyje ir Užventyje, iš viso LŠS turėjo 46 nuosavus šaulių namus ir 123 nuomojamuose pastatuose [26, 117]. Siūlyta, kad „šauliai, statydami šaulių namus, turėtų įeiti į kontaktą su kooperatyvais, kurie galėtų taip pat prisidėti prie kultūrinių židinių – šaulių namų statybos“ [25]. Minint dėl ekonominės krizės kilusius sunkumus, pabrėžta, kad „be šaulių namų neįmanomas darbas, neįmanoma pažanga“ [27].

1935 m. buvo atidaryti 45-ieji – Šateikių šaulių namai, 18 m ilgio ir 10 m pločio medinis namas, kainavęs 4 300 Lt; pastate buvo 300 žmonių talpinusi salė su scena ir 4 kambariai būrio reikalams. Išorėje pastatą puošė tradicinis užrašas: „Šaulių namai – Tautos namai“, o viduje – „Dėl Lietuvos nepriklausomybės“ [23]. 1935 m. vyko 10-ies šaulių namų su salėmis statyba [57, 909]. 1936 m. buvo paskelbti specialios komisijos smulkūs nurodymai, kaip turėtų būti įrengiama scena šaulių namuose: aukštis, plotis, gylis ir t. t. [62]. 1936 m. rugsėjo 13 d. Zapyškyje buvo atidaryti 50-ieji šaulių namai, pastatyti Lietuvoje per 17 metų. Pabrėžta, kad nors skaičius ir kuklus, tačiau „atsižvelgiant į tas sąlygas, kuriomis šaulių namai buvo statomi, tenka pažymėti, kad tai yra milžiniškas kultūrinis darbas. Visur namai buvo statomi lietuviškos talkos būdu, kurioje visa visuomenė vieningai dalyvavo ir rėmė“ [24]. Nauja „Šaulių

pilis“ – šaulių namai Anykščiuose buvo pastatyti 1936 m. talkinant visuomenei. Mūrinis pastatas su didele sale ir scena, skaitykla, biblioteka, būrio valdybos ir būrio vado kambariais bei kitomis patalpomis, kainavęs 36 tūkst. Lt, iškilo per kelis mėnesius. Juose šalia šaulių veiklos buvo numatytos ir kitos organizacijos, įsikūrė J. Basanavičiaus vardo liaudies universitetas. Namų atidarymo proga pažymėta: „Šaulių namai – „visuomenės namai“ yra pasakęs s-gos kūrėjas Vladas Putvinskis. Vadinas, ne vien teksią čia savo dvasines ir fizines galias auginti vieniems šauliams, bet šaulių namuose ir visuomenės gyvenimui vietos skiriama“ [65].

1936 m. LŠS rinktinių atstovų suvažiavime buvo nutarta visiems šauliams įvesti šaulių namų fondo rinkliavos privalomą mokestį, per metus kiekvienas šaulys į fondą turėjo sumokėti mažiausiai po 1 Lt. Pinigus LŠS štabas saugojo Žemės banko sąskaitoje Nr. 1826, iš jų turėjo būti finansuojamos šaulių namų statybos [102]. 1939 m. visuotiniame LŠS atstovų suvažiavime buvo pabrėžta: „Šaulių namai vaidina svarbų vaidmenį šaulių kariniame ir kultūriniame darbe, šaulių namais naudojasi vietos kultūrinės draugijos, kaip vienintelėmis patalpomis. Tokių namų visame krašte jaučiama dideli stoka“, todėl „prašoma Vyriausybės Šaulių namų statybą sustiprinti ir biudžeto keliu skirti tam lėšų“. Pabrėžta būtinybė Kaune pastatyti didesnius šaulių namus, todėl, atsižvelgiant į 1936 m. nutarimą dėl mokesčio į šaulių namų fondą, 20-aisiais LŠS veiklos metais visi šauliai minėtą mokestį buvo įpareigoti sumokėti už 10 metų, o gautos lėšos būtų skiriamos naujų šaulių namų Kaune statyboms [109]. 1936 m. Radviliškio šaulių namų antrame aukšte buvo įkurta karinės įgulos karininkų ramovė [76]. *Trimite* šauliai nuolat agituoti atlikti „šaulišką“ pareigą – aukoti šaulių namų fondui. 1935 m. šauliai nusprendė Nedzingėje statyti šaulių namus: šiam tikslui Merkinės valsčius skyrė 300 Lt, šaulys inžinierius Tomas Šibaila parengė projektą, gyventojai aukojo ne tik pinigus, bet ir javus, linus, kitus žemės ūkio produktus, rankdarbius – kas ką galėjo, buvo surengta loterija. Už tilto per Nedzingės upelį statybos darbus 638,45 Lt pelno gavę šauliai paskyrė jį šaulių namų statybai. Šaulių namai Nedzingėje visos bendruomenės pastangų dėka 1938 m. birželio 12 d. buvo atidaryti ir pašventinti [81; 15, 236, 242].

1936 m. buvo patvirtintas Viliampolės šaulių namų projektas [124]. 1937 m. Kauno 36-ajam ir 38-ajam šaulių būriams savivaldybė buvo nutarusi perduoti žemės sklypą, LŠS mokant 0,25 Lt nuomos mokestį už 1 m². Sklypo laukta penkerius metus, o 1937 m. 36-asis „Tvirtovės“ šaulių būrys jau turėjo sukaupęs 47 400 Lt šaulių namų statybai, kurių bendra sąmata buvo apie 60 tūkst. Lt. Pažymėtina, kad Žaliakalnio rajone nebuvo viešosios bibliotekos, skaityklos, susirinkimams, paminėjimams ir paskaitoms reikalingų patalpų, todėl minėtų šaulių namų statybą įsipareigojo paremti Švietimo ministerija [4, 4]. 1937 m. buvo pašventinti ir atidaryti trys šaulių namai, o 1938 m. kartu su baigiamais statyti jų buvo 79 [111]. 1937 m. Veiveriuose kraštiečio kpt. Prano Gudyno vardo šaulių namus pradėta statyti pagal architekto Jono Kavalskio-Kovos projektą [30]: mūriniame dviejų aukštų name buvo salė su scena, šaulių būrio štabas, skaitykla, bufetas, priešcheminė slėptuvė, namų statyba kainavo apie 45 tūkst. Lt, o „Lietuvos nepriklausomybės 20-ties metų sukaktuvėms paminėti [buvo] nutarta įmūryti šaulių namuose paminklinę lentą“ [49, 92].

1937 m. Dusetose buvo atidaryti nauji šaulių namai (27 × 18,5 m), kuriuos puošė (3 pav.) „reikšmingas užrašas: *Šaulių namai – Tautos namai*“; juose – erdvi 500 sėdimų vietų salė su scena, šaulių būriui reikalingos patalpos, apylinkės teismas, teismo antstolis ir valstybinė biblioteka [19, 920]. Kai kuriuose šaulių namuose įrengti kino teatrai nesiskyrė nuo privačių tokio pobūdžio įstaigų [55], nes dar 1929 m. raginta: „nors mes dar neturime savo tautiškų filmų, bet tautiškumą kelti per kino-teatrą galėtume leisdami Lietuvos kroniką“ [126, 38]. Taigi tautiškumo puoselėjimui LŠS kūrė infrastruktūrą – šaulių namuose įrenginėjo kino

3 pav. 1937 m. naujai pastatyti mediniai Dusetų šaulių namai, virš dešinio įėjimo iškaba su užrašu – bufetas, XX a. 4-ojo dešimtmečio antra pusė. I. Girčiaus nuotr. (LCVA)

sales arba statomas sales pritaikydavo kinui rodyti. 1938 m. Kazlų Rūdoje atidarytuose naujai pastatytuose šaulių namuose buvo 500 sėdimų vietų salė, kurios lubų aukštis – 5 metrai [50, 156]. 1938 m. buvo atidaryta 10 šaulių namų: Šakių rinktinės, Kurklių, Didvyžių, Nedzingės, Skriaudžių, Liudvinavo, Panemunėlio, Vilkijos, Perlojos ir Prienų, 1939 m. baigti statyti Alytaus rinktinės ir Kazlų Rūdos šaulių namai [68, 14]. Vilkijos šaulių namuose buvo rūbinė, vestibulius, bufetas, virtuvė, rūkykla, tualetai, salė su scena, keli kambariai, o mansardoje – skaitykla [121]. 1939 m. *Trimite* paskelbtoje šaulių namų skaičiaus augimo 1920–1939 m. diagramoje, nenurodant skaičiaus stulpeliais, pavaizduota, kad XX a. 3-iajame dešimtmetyje buvo tik pavieniai šaulių namai, o spartus jų skaičiaus augimas prasidėjo 1933–1934 m. [60, 590]. Naujųjų – 1940 m. išvakarėse LŠS vadas per radiją vardijo, kad LŠS turi 72 šaulių namus, dar 11 baigia statyti [93, 8]. 1940 m. pradžioje sąjunga turėjo 85 šaulių namus [22, 396; 128]. Atkreiptinas dėmesys, kad įvairiuose šaltiniuose nurodytas šaulių namų skaičius skiriasi, ir tai lėmė dvi aplinkybės: 1) įskaityti tik pastatyti ir veikiantys arba ir pradėti statyti (kai kur statybos truko kelerius metus) šaulių namai; 2) šaulių namų laikinas steigimas nuomojamose patalpose.

XX a. 3-iojo dešimtmečio viduryje Latvijoje, pasirėmus Suomijos „Suojeluskunta“ pavyzdžiu, susidomėta *aizsargų* namų (lat. *Aizsargu nami*) kūrimo galimybe: pirmieji namai buvo pastatyti 1927 m. Jaunburtniekų valsčiuje, o iki 1934 m. buvo atidaryta 10 *aizsargų* namų. Padėtis pasikeitė ir darbai paspartėjo 1934 m. įsteigus specialų namų statybos fondą. Esama įvairių vertinimų, kiek sovietinės okupacijos išvakarėse Latvijoje buvo šių kultūros židinių, – skaičius svyruoja nuo 64 iki 100. Istoriko Ilgvarso Butulio skaičiavimu, 1940 m. buvo 77 *aizsargų* namai, tarp jų 14 stovyklų ir renginių salių (lat. *aizsargu mītnes; izrikojumu zāles*). Namai buvo skirtingo dydžio, patys didžiausi – Madonoje, dideli – Rygoje, Bauskėje,

Jekabpilyje, Jelgavoje, Liepojoje ir Abrenėje, šie namai kainavo daugiau kaip 100 tūkst. latų. *Aizsargų* namuose buvo salė renginiams su scena, patalpos štabui, kinas, bufetas, radijo imtuvas ir t. t. Tai buvo provincijos kultūros židiniai [14, 107–109]. Minėti faktai atskleidžia, kad ir Latvijoje namų idėja buvo nusižiūrėta, o įgyvendinti ją pradėta analogiškai kaip ir Lietuvoje – 3-jojo dešimtmečio viduryje: taip pat steigti fondai namų statybai finansuoti, identiškos buvo jų funkcijos, panašiai išplėtotas ir tinklas.

KULTŪROS ŽIDINIAI

Šaulių namai laikyta idealiausia mokymų vieta, todėl raginta kurti kuo tankesnę jų tinklą, kad kiekvienas šaulių būrys turėtų savo šaulių namus – „kultūros ir mokymo centrą, kur ir leistų laisvas nuo kasdieninio darbo valandas. <...> Šaulio namai turi jį vilioti, o nestumti nuo savęs, kaip senos rusų kareivinės“. Šaulių namuose turėjo būti vieta šaulių sueigoms, paskaitoms, pasikalbėjimams, žaidimams, mokymams, scena vaidinimams, biblioteka, skaitykla, radijo imtuvas ir kinas [13, 16]. 1930 m. šaulių būriai per radiją buvo agituojami teikti pagalbą tiems būriams, kurie stato namus, nes „šaulių namai – visuomenės namai ir centras, kur koncentruojasi apylinkės kultūrinis veikimas“ [43, 1029]. Tie kultūros centrai turėjo būti prieinami visai visuomenei, nes provincijoje labai trūko viešųjų patalpų renginiams, dėl to kentėjo visuomeninis gyvenimas, į bendruomenes eita su šūkiu: „Šaulių namai – visuomenės namai“ [119, 223]. Pabrėžtas sodžių kultūrinio gyvenimo skurdumas ir kad būtent sodžiuose daugiausia gyvena lietuviai, todėl „susirūpinimas sodžiumi ir sodžiaus kultūros kilimu sudaro mums pagrindinį dalyką. Sodžiaus kultūros kėlimas reiškia ir daugumos gyventojų kultūros kėlimą.“ Pažymėta, kad tam gali padėti šaulių namų tinklas: „<...> galėtų suvaidinti didelį vaidmenį sodžiaus kultūros kūrime. Šaulių namuose turėtų būti: salė paskaitoms ir vaidinimams bei pramogoms, įtaisyta patalpos vartotojų bei kredito bendrovėms, patalpa knygynui ir skaityklai, ir jei vietoje nėra, tai ir paštas arba pašto agentūra.“ Akcentuota būtinybė šaulių namus statyti ten, kur jau kūrėsi kaimo ekonominiai centrai, pvz., pieninės, kad tokie ekonominiai, kultūriniai centrai taptų apylinkių traukos centrais [99]. *Trimite* nuolat pabrėžta šaulių namų reikšmė tautos švietimui, auklėjimui [86].

Vienas pagrindinių LŠS tikslų buvo Lietuvos „plačių gyventojų sluoksnių kultūrinimas. Tarp daugybės visuomenės kultūrinimo priemonių – organizavimas viešų pramogų, be abejo, yra viena svarbiausių ir prieinamiausių. Viešos pramogos yra visokios: susirinkimai, sueigos, paskaitos, koncertai, vaidinimai, šokių ir žaidimų vakarai, gegužinės ir t. t. <...> šaulių klubas (bei šaulių namai) [turėjo] būti tuo nuolatiniu kultūrinių pramogų židiniu, aplink kurį spiestų visos veikliosios vietos šaulių jėgos“ [116, 926]. Šaulių namuose turėjo vykti gyventojų švietimas, steigti liaudies universitetai, kursai, turėjo būti skaitomos paskaitos, tokių namų statyba laikyta misija: taip „vietos šaulių veikėjai nusipelnys gražų būsimųjų kartų atminimą, o kaip branginamą nepriklausomą tautos gyvenimą, mūsų sukurti paminklai – šaulių namai bus pagrindas didiesiems tautos ateities darbams“ [63, 226]. Skatinant statyti šaulių namus prognozuota: „nepajusime, kai po vienu kitų metų savo brangią Lietuvą nustatysime šauliškos dvasios tvirtovėmis“ [63, 226]. Šaulių spaudoje rašyta, kad „Šaulių namai, kurie bus kartų kartoms, turi būti kartu namai ir paminklas“ [33, 333], dėl savo veiklos, paskaitų, bibliotekų ir t. t. jie turėjo virsti „tautiškos kultūros švyturiu visai savo apylinkėi“ [88, 984].

Tarpukariu buvo pabrėžiama, kad „šauliai ne tik ginklų, bet ir kultūros organizacija. Ginklą šauliai vartoja retai, o kultūros darbą šaulys turi dirbti kas dieną. Šitam darbui reikalingas centras – šaulių namai.“ Lyginta, kad religija plito pirmiausia plečiant maldos namų tinklą, todėl ir „šauliškumui“, nors tai ne religija, būtinas infrastruktūros tinklas. Akcentuota bibliotekų,

kino teatrų, dramų teatro, kaip labai didelę auklėjimą reikšmę turėjusio, nes scenos vaidai palieka neišdildomą įspūdį, ypač kaimo žmonėms, svarba, o visoms minėtoms veikloms buvo būtinos patalpos, taigi – šaulių namai [123]. 1936 m. LŠS vadas plk. P. Saladžius išvardijo sąjungos uždavinius: „kultūrinis ir karinis tautos paruošimas, fizinis lavinimas ir sportas, Šaulių namų statyba“, o jų vykdymui lėšas kvietė rinkti iš visuomenės (vienas iš būdų buvo loterijos) [75]. 1938 m. LŠS atstovų suvažiavime kariuomenės vadas brg. gen. Stasys Raštikis pabrėžė „šaulių namų ir bendrai viešų patalpų šaulių darbams“ problemos svarbą [89, 264]. Apskritai šaulių namai stiprina šaulių darbą [20, 992].

XX a. 4-ojo dešimtmečio viduryje LŠS reorganizavus ir dar labiau integravus į kariuomenę, pastebimos ir naujo turinio antraštės: „Šaulių namai turi būti karinės tvirtovės“. Pabrėžiama, kad „šaulių namai, visa to žodžio prasme, turi būti šaulių kareivinės. <...> Labai gerai būtų ir mobilizacijos atžvilgiu. Jei jau taip būtų sutvarkyta, kad šaulių namuose būtų patalpos, kuriose būtų sudėta šaulių apranga ir ginklai (kiekvienas šaulys turėtų savo spintutės raktą), paskelbus mobilizaciją ar kitą kokią pavojų (prisiminkime prieš mobilizuotas dalis), kiekvienas kuo greičiausiai, gavęs pranešimą, skubėtų į šaulių namus ir akimirksniu pasiruoštų.“ Anksčiau pastatyti šaulių namai tiko „susirinkimams, vakarams, klubui ar skaityklai intaisyti. Patenkina iš dalies tik kultūrinio darbo sritį“ [6, 628–629]. LŠS vado plk. P. Saladžiaus teigimu, „Kaip kariuomenei reikalingos kareivinės, taip šauliams – savi namai. Šaulių namai yra tautos namai. Į juos visiems atidarytos durys.“ Anot sąjungos vado, „bus einama prie to, kad šaulių namai laiko būvyje būtų kiekviename miestelyje, kiekviename didesniame bažnytkaimyje“ [111]. Svarstant šaulių namų, skirtų visos Lietuvos šauliams, statybos klausimą Palangoje, teigta, kad tie „šaulių namai bus viena iš lietuviškų tvirtovių, laidojančių, kad Palanga yra tik lietuviškas kurortas prie Baltijos jūros“ [120].

LŠS 20-mečio proga pabrėžta, kad „didelis darbo baras nuvarytas ir tiesioginėje kultūrinėje veikloje. Tokios šauliškos veiklos centrai – šaulių namai daugelyje Lietuvos vietų yra vieninteliai kultūriniai židiniai, kurie suburia jaunus ir senus švietimuisi, kultūringoms pramogoms, atitraukdami nuo girtavimo ar kortavimo“ [60, 590]. Tais pačiais metais pažymėta, kad „didžiausia šauliškos veiklos kliūtis – savų šaulių namų trūkumas, todėl šaulių daliniai rūpinasi statyti šaulių namus“ [98]. 1940 m. viena iš visuotinio šaulių atstovų suvažiavimo temų buvo susijusi su šaulių namų tinklo plėtra: „Tautos atsparumui ugdyti ir krašto saugumo darbui vykdyti stinga būstų. Yra pribrendęs reikalas visame krašte kurti tautinės kultūros kėlimo židinius, kuriuose būtų varomas bendras tautos kultūrinis darbas ir auklėjama visuomenė ir jaunimas tėvynės meilės ir jos gynimo dvasioje“ [110]. Šaulių namai buvo didelės tautinės programos dalis, nes „šaulių namai – tai tautos šventovės. Juose ilgai rusens krašto kultūros veikla, kaip rusendavo senovės šventuose aukuruose amžinoji ugnis. Jie šventai atliks savo misiją mūsų, kartų kartoms. Mūsų palikuonims šaulių namai bylos, kokią idėjinį pasišventimą turėjo jų tėvai, arba tėvų tėvai. <...> Šaulių namai ugdo tautišką sąmonę. Į juos žiūrėdami, net pakrikėliai – pasidavę svetimųjų įtakai, yra verčiami susigalvoti. Jie mato, su koku pasišventimu dirba tėvynės naudai tikrieji Lietuvos sūnūs ir dukros!“ [5]. 1929 m. Tautos šventės proga LŠS nurodymuose teigta, kad švenčių tikslas „priminti kokią svarbą įvykį arba asmenį iš praeities, jį pagerbti ir suteikti švenčiantiems dvasios maisto. Tauta tai daugelio kartų grandinė, kurių vienos priklauso praeičiai, kitos ateičiai ir tik viena dabarčiai. Kartos priklausančios praeičiai gyvena ir veikia per esančias ir būsimas kartas. Visas jas jungia bendra tautinė kultūra ir ideologija“ [1, 70]. Įvairių minėjimų bei švenčių progomis šaulių namai buvo puiki vieta vaidinimams, paskaitoms, vaišėms ir t. t. rengti.

Nors šaulių namai buvo gera materialinė bazė kultūrinei veiklai plėtoti, tačiau galima drąsiai teigti, kad chorai, orkestrai, teatrai bei bibliotekos veikė net ir ten, kur nebuvo šaulių namų. LŠS kultūrinės veiklos srityje vieni iš svarbiausių laikyti chorai ir teatrai, kurie propagavo tautinę, lietuvišką, kultūrą, ypač gausiau tautinių mažumų apgyvendintose apskrityse; jas nuo 1925 m. lankė šaulių choras [73]. Nesėkmingų bandymų įsteigti šaulių chorą būta 1920 metais. Stasio Šimkaus suorganizuotas choras gyvavo neilgai, nuolatinis LŠS choras, Antano Bružo pastangomis, buvo įkurtas 1923 m. kovo 24 d. ir iš karto turėjo 93 choristus [51, 276]. 1931 m. LŠS veikė apie 100 šaulių chorų, 50 orkestrų, teigta, kad jie „atlieka didelį kultūros darbą“. Rūpintasi ir teatru, nes „sceniškas menas svarbi ne tik pramogos, meno, bet ir propagandos, auklėjimo priemonė“ [119, 223]. 1933 m. LŠS buvo 101 choras (nuo 24 iki 80 choristų, LŠS Centro chore – 110 šaulių), 96 pučiamieji orkestrai (nuo 8 iki 24 muzikantų), 396 vaidintojų kuopelės, 516 bibliotekų su 48 618 knygų. Per metus buvo surengtos 2 966 paskaitos, 3 127 pramoginiai renginiai (vaidinimai, koncertai, gegužinės ir pasilinksminimai) ir 136 ekskursijos [18, 128]. 1936 m. LŠS turėjo 108 chorus, 86 pučiamųjų orkestrus, 613 bibliotekų, 400 teatrų ir vaidintojų kuopelių, 47 šaulių namus [107].

LŠS Centro valdyba retoriškai klausė: „kas nuginčys, kad spauda šiandien [tarpukariu, 1931 m. – V. J.] yra galingiausias įrankis tautai auklėti ir jai vadovauti“ [119, 223]. Vien LŠS leisto *Trimito* iki 1940 m. išėjo 1021 numeris, jo tiražas svyravo nuo 5 iki 30 tūkst. egzempliorių, iki 1930 m. (500-ojo numerio) buvo atspausdinta 3 mln. egzempliorių, o per visą tarpukarį – apie 11 mln. leidinio egzempliorių. Taigi oficialus, šaulių ideologiją skleidžiantis leidinys buvo plačiai paplitęs ir prieinamas Lietuvos gyventojams. Be to, 1919–1922 m. LŠS atspausdino 1,617 mln. įvairių atsišaukimų ir brošiūrų, dar kelis milijonus kitokios (anot J. Matuso – „rimtesnės“) literatūros egzempliorių [77, 149–161], pvz., aštuonerius metus buvo leidžiamas šaulių kalendorius, bendras jo tiražas siekė 315 tūkst. [95, 31]. Per du dešimtmečius veiklos LŠS išplatino apie 500 tūkst. įvairių knygų. 1939 m. buvo surengti 387 koncertai, 1 628 vaidinimai ir 3 474 paskaitos, per Kauno radiją transliuotos 52 pusvalandinės ir 8 valandinės šaulių laidos. 1940 m. LŠS veikė centrinis šaulių teatras ir 229 vaidintojų kuopelės būriuose, 138 chorai, 133 pučiamųjų orkestrai, 318 didesnių bibliotekų su daugiau negu 150 tūkst. knygų [108, 407; 92, 232], jos turėjo apie 150–200 tūkst. skaitytojų. Remiantis paskelbtais duomenimis, galima konstatuoti, kad tarpukariu iš viso veikė 996 šaulių bibliotekos (dar vadintos knygynėliais) [95, 58–60, 215]. Palyginimui – panašaus dydžio Latvijos *Aizsargų* organizacija 1939 m. turėjo 256 chorus su 7 799 choristais, 159 orkestrus su 1 887 muzikantais [14, 120], vykdė panašią kultūrinę veiklą, kaip ir šauliai.

IŠVADOS

Lietuvos šaulių sąjungoje, siekiant plėtoti nuosavos infrastruktūros (šaulių namų) kultūrinę, sportinę ir karinę veiklą, tinklo kūrimo idėja buvo suformuota per pirmuosius sąjungos veiklos metus. Šią problemą siekta kompleksiskai spręsti visoje šalyje, todėl imtasi rengti standartinius pastatų architektūrinius planus. XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje susidomėta lietuvių tautinių architektūros stiliumi, šaulių namus paverčiant pavyzdiniais pastatais, kurie jau savo eksterjeru bylotų apie ten įsikūrusius lietuviškos kultūros židinius ir kartu vizualiai būtų artimi vietos bendruomenėms bei derėtų prie gamtinio-kultūrinio kraštovaizdžio. Be to, buvo įvesta diferenciacija: provincijos miesteliuose leista statyti medinius pastatus, o apskričių centruose šaulių namai turėjo būti mūriniai. Tai lėmė tiek kaina, tiek kariniai argumentai – karo atveju tokie pastatai turėjo tapti šaulių mobilizavimosi centrais, buvo atsparesni ugniai, iš dalies tiko žmonių ir vertybių apsaugai aviacijos atakų metu. Žinoma, buvo svarbus

bendras miestų kultūrinio kraštovaizdžio formavimas statant lietuviškas, lietuviškos kultūros reprezentantus provincijoje – modernius mūrinius pastatus.

Šaulių namų statymo darbai, formuojant jų tinklą visoje Lietuvoje, pirmiausiai susidūrė su finansinėmis problemomis. Pradinė medžiaga leidžia teigti, kad Lietuvos vyriausybė pozityviai žiūrėjo į šaulių namų kūrimą, tam nemokamai ar lengvatinėmis sąlygomis suteikdama žemės sklypus, su nuolaida leisdama LŠS įsigyti medienos iš miškų urėdijų, kai kuriais atvejais skirdama subsidijas pavienių šaulių namų provincijoje statybai. Tačiau didžioji statybų kaštų naštos dalis gulė ant šaulių ir bendruomenių pečių, todėl šaulių namų statybų pagrindas buvo savišalpa, aukojimas ir žmonių talka statybų metu. Taip pavykdavo atpiginti statybas, šios aplinkybės lėmė, kad aktyvi šaulių namų statyba prasidėjo tik XX a. 4-ajame dešimtmetyje, o 3-įjį dešimtmetį galima įvardyti kaip pasirengimo laikotarpį, kai buvo suformuota šaulių namų kaip tautos namų koncepcija, iš valstybės gaunami žemės sklypai, pradėti steigti pirmieji namai. Bendras šaulių namų tinklas kito, nes dalis jų buvo laikinai steigiami nuomojamose patalpose, o aiški augimo dinamika buvo matyti tik nuosavų naujai statomų šaulių namų atveju. Šaulių namais buvo įvardijami ne tik LŠS nuosavybėje buvę ir / ar naujai pastatyti šaulių namai, bet ir laikinos šaulių kultūros įstaigos provincijoje. Viešajame diskurse šaulių namai provincijoje įvardijami kaip namai, o apskričių centruose – tvirtovė. Tai leidžia kelti hipotezę, kad vieni tinka gyventi ir puoselėti lietuvišką kultūrą, nes kaimiškose vietovėse vyravo lietuviai, o miestus dar reikia atsikovoti, sulietuvinti, nes tvirtovė yra gynybinis objektas, semantiškai – lietuviškumo forpostas. Žinoma, namų ir tvirtovių skirtis galėjo reikšti ir statinių dydį bei statybinę medžiagą, miestuose bus statomi didesni mūriniai pastatai, o miesteliuose ir kaimuose – mažesni ir mediniai statiniai. Tam tikrą postūmį šaulių namų statybai davė Nepriklausomybės ir LŠS įkūrimo dešimtmečiai, V. Putvinskio mirtis 1929 m. bei 1930-ieji – Vytauto Didžiojo metai ir kt., kai dalis šaulių būrių savų namų įkūrimą įsivardijo kaip atmintinų įvykių ar asmenų įprasminimą: *šaulių namų – tautos namų* statybą ir jų memorializaciją.

Pagal bendrą šaulių namų kūrimo koncepciją, pastatai turėjo „patys save išlaikyti“, t. y. veikla turėjo duoti pajamų vietos šaulių būriams, jų eksploatacijai, o pavyzdžiu buvo įvardijami čekų *sokolų* namai. Taip pat akcentuota, jog šaulių namuose kiekvienas šaulys turėjo rasti prieglobstį ir jaustis kaip namuose, pabrėžta brolybė (visi šauliai yra broliai ir seserys), pateiktas bičių ir avilio pavyzdys. Kartu šaulių namai turėjo tapti visos apylinkės traukos centru, kuris pritrauktų žmones į salę, bufetą, biblioteką, skaityklą ir t. t. Šaulių namai turėjo tapti ir šaulių būrių veiklos centrais su štabu, ginklų sandėliais ir pan. Šių namų pritaikymas buvo platus – juose kūrėsi karininkų ramovės, muziejai, pradžios mokyklos ir kitos viešuosius poreikius tenkinusios įstaigos. Tačiau šaulių namų skaičius bei šaulių kultūrinės veiklos duomenys leidžia konstatuoti, kad chorai, bibliotekos, orkestrai, vaidintojų kuopelės ir t. t. visoje Lietuvoje veikė ir ten, kur dar nebuvo šaulių namų. Taigi šaulių namai buvo kultūrinės veiklos centrai, lengvinantys bei efektyvinantys šaulių darbą, bet nebuvo pagrindinė ir būtina sąlyga šauliams plėtoti kultūrinę veiklą, vykdyti lietuviško paramilitarizmo – tautos „sušaulinimo“ – programą.

Gauta 2015 09 07

Priimta 2015 10 22

Šaltiniai ir literatūra

- [1] [Be pavadinimo, 1929 m.]. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 561, ap. 2, b. 648, l. 70–75.
- [2] Ryto redaktoriui, 1928 m. kovo 8 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 559, l. 22.
- [3] 144-ojo būrio vadas. Šaulių namų statymo reikalai. *Trimitas*, 1924, birželio 26, Nr. 193, p. 24–25.

- [4] 36-ojo Tvirtovės būrio 1937 m. liepos 29 d. raportas. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1208, l. 4–4 apv. l.
- [5] ALIŠAUSKAS, Pr. Daugiau šaulių namų! *Trimitas*, 1937, gegužės 13, Nr. 19, p. 453.
- [6] ANDREJAUSKAS, K. Šaulių namai turi būti karinės tvirtovės. *Trimitas*, 1935, rugpjūčio 29, Nr. 35, p. 628–629.
- [7] ANTALGIŠKIS, J. Iškilminga diena Kelmėje. *Trimitas*, 1932, rugsėjo 22, Nr. 39, p. 768–771.
- [8] Aukok šaulių s-gos namams! *Trimitas*, 1926, gruodžio 24, Nr. 50, p. 1496.
- [9] BALKELIS, Tomas. Piliečiai kareiviai: paramilitariniai judėjimai Baltijos šalyse po Pirmojo pasaulinio karo. Iš: *Karas taikos metu. Paramilitarizmas po Pirmojo pasaulinio karo 1917–1923 m.* Sud. R. Gerwarth, J. Horne. Vilnius: Mintis, 2013, p. 154–175.
- [10] BIČIŪNAS, [Vytautas]. Vlodo Putvinskio asmuo. *Trimitas*, 1932, kovo 3, Nr. 10, p. 196–198.
- [11] BYLĖKAS. Draugai šauliai, kurkim savo ūkį. *Trimitas*, 1920, spalio 6, Nr. 10, p. 6–8.
- [12] BLAVEŠČIŪNAS, Br. Šaulių namai. *Trimitas*, 1929, lapkričio 21, Nr. 47, p. 781.
- [13] BUROKAS, R. Kultūros ir švietimo darbas šauliuose. *Trimitas*, 1928, sausio 5, Nr. 1, p. 14–16.
- [14] BUTULIS, Ilgvars. *Sveiki, Aizsargi! Rīgā: Jumava*, 2011. 264 l.
- [15] ČESNULIS, Vytautas. *Varėnos krašto šauliai 1919–1940*. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, Lietuvos šaulių sąjunga, 2008. 326 p.
- [16] DAMBRAUSKAS, T. Namų statymo reikalu. *Trimitas*, 1924, birželio 5, Nr. 190, p. 23–24.
- [17] Darbo bare. *Trimitas*, 1934, gruodžio 20, Nr. 51–52, p. 981–982.
- [18] DARMANTAS, V. Šaulių Sąjunga 1933 m. *Trimitas*, 1934, vasario 15, Nr. 7, p. 125–131.
- [19] D-AS, V. Dusetų šaulių namų atidarymo iškilmės. *Trimitas*, 1937, rugsėjo 30, Nr. 39, p. 920–921.
- [20] D-AS, V. Obelių šaulių šventė. *Trimitas*, 1937, spalio 21, Nr. 42, p. 992–993.
- [21] D-AS, V. Šaulių atstovų suvažiavimas Alytuje. *Trimitas*, 1931, lapkričio 26, Nr. 48, p. 952–954.
- [22] D-AS, V. Šaulių namai ir jų paskirtis. *Trimitas*, 1940, balandžio 25, Nr. 17, p. 396–397.
- [23] D-AS, V. Vėl išaugo nauji šaulių namai. *Trimitas*, 1935, lapkričio 21, Nr. 47, p. 882.
- [24] D-AS, V. Zapyškio šaulių namai. *Trimitas*, 1936, rugsėjo 17, Nr. 38, p. 913.
- [25] D-AS, V. Kooperacija ir šauliai. *Trimitas*, 1931, balandžio 16, Nr. 16, p. 307.
- [26] DAUDZVARDAS, [Vincas]. Lietuvos Šaulių S-gos darbų apžvalga. *Trimitas*, 1935, vasario 14, Nr. 7, p. 114–118.
- [27] DAUDZVARDAS, [Vincas]. Su spausdintu žodžiu! *Trimitas*, 1932, gruodžio 1, Nr. 49, p. 966.
- [28] DAUDZVARDAS, [Vincas]. Tautos kultūros fondas. *Trimitas*, 1929, rugpjūčio 29, Nr. 35, p. 586.
- [29] DB. Alfr. Tautos kultūros fondas. *Lietuvos aidas*, 1929, rugsėjo 6, Nr. 202, p. 4.
- [30] DIČKALNYTĖ, Aistė. Šaulių namai Veiveriuose. [2015 07 05]. Prieiga per internetą: <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1398?id=1398&oe=4>
- [31] Didžiausi šaulių rūmai Lietuvoje. *Trimitas*, 1933, spalio 26, Nr. 43, p. 842–845.
- [32] DIMOND, Mark. The Sokol and Czech Nationalism, 1918–1948. In: *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe 1918–1948*. Ed. by M. Cornwall, R. J. W. Evans. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 185–205.
- [33] DONAILA, Vy. Molio kalnas. *Trimitas*, 1932, balandžio 21, Nr. 17, p. 333–336.
- [34] G. Kz. Atidarytas Kelmės šaulių Vlodo Putvinskio muziejus. *Trimitas*, 1936, liepos 23, Nr. 30, p. 725.
- [35] GRAUROGKAS, [Antanas]. Šaulių namai. *Trimitas*, 1930, balandžio 3, Nr. 14, p. 265.
- [36] GUDELIS, [Petras]. Prisiminkime partizanus – šaulių pirmtakus. *Trimitas*, 1936, birželio 25, Nr. 26, p. 603–604.
- [37] I Kauno šaulių rinktinės vadui, 1937 m. rugsėjo 21 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1208, l. 31.

- [38] Iš Centro Valdybos darbuotės. *Trimitas*, 1922, balandžio 1, Nr. 13, p. 29–30.
- [39] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1922, lapkričio 4, Nr. 43, p. 30–31.
- [40] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1928, kovo 1, Nr. 9, p. 311–315.
- [41] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1928, vasario 2, Nr. 5, p. 168–173.
- [42] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1929, vasario 21, Nr. 8, p. 121–123.
- [43] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1930, gruodžio 11, Nr. 50, p. 1029–1034.
- [44] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1930, gruodžio 25, Nr. 52, p. 1069–1074.
- [45] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1930, rugpjūčio 21, Nr. 34, p. 709–712.
- [46] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1931, balandžio 16, Nr. 16, p. 309–312.
- [47] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1931, birželio 25, Nr. 26, p. 509–512.
- [48] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1932, vasario 4, Nr. 6, p. 109–112.
- [49] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1938, sausio 27, Nr. 4, p. 91–94.
- [50] Iš šaulių gyvenimo. *Trimitas*, 1938, vasario 16, Nr. 6, p. 156–158.
- [51] Iš Šaulių sąjungos choro istorijos [be datos]. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 825, l. 276–278.
- [52] Į tave, Lietuvos visuomenė! *Trimitas*, 1926, gruodžio 10, Nr. 48, p. 1448.
- [53] Įgaliojimas, 1932 m. spalio 12 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 786, l. 180.
- [54] Įgaliojimas, 1934 m. rugsėjo 24 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 888, l. 213.
- [55] Įsakymas Šaulių sąjungai Nr. 5, 1938 m. vasario 12 d. *Trimitas*, 1938, vasario 19, Nr. 7, p. 160.
- [56] Įvairios žinios. *Trimitas*, 1928, kovo 29, Nr. 13, p. 420–424.
- [57] Įvairios žinios. *Trimitas*, 1935, lapkričio 28, Nr. 48, p. 909–910.
- [58] JANUŠAITIS, Juozas. Lietuvos šaulių sąjungos kultūrinė veikla. Iš: *Lietuvos šaulių sąjungai 80: mokslinės konferencijos, vykusios 1999 m. birželio 18 d. Šiaulių „Aušros“ muziejuje, medžiaga*. Sud. E. Raguckienė. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1999, p. 30–38.
- [59] JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto 1-kla, 2014. 588+xvi p.
- [60] JOTVINGAS. Kultūrinė Šaulių Sąjungos reikšmė. *Trimitas*, 1939, birželio 24, Nr. 25, p. 588–590.
- [61] JUKONEN, Hannes. Suomų šaulių veikla. *Trimitas*, 1933, rugpjūčio 31, Nr. 35, p. 687–688.
- [62] Kaip įrengti šaulių namų sceną. *Trimitas*, 1936, spalio 22, Nr. 43, p. 1016.
- [63] KALNĖNAS, [Jonas]. Mūsų tvirtovės. *Trimitas*, 1932, kovo 17, Nr. 12, p. 225–226.
- [64] KALNĖNAS, [Jonas]. Šaulių kelionė Suomiuosna. *Trimitas*, 1926, liepos 29, Nr. 29, p. 935–944.
- [65] K-AS, J. Šaulių pilis Anykščiuose. *Trimitas*, 1931, lapkričio 26, Nr. 48, p. 954–955.
- [66] KELMIETĖ. Kelmieškių šaulių žodis. *Trimitas*, 1930, spalio 16, Nr. 42, p. 873–874.
- [67] KUKUČIONIS, Vl. Šaulių namų šventinimas Ažuolų Būdoj. *Trimitas*, 1933, liepos 27, Nr. 30, p. 595.
- [68] LIDUOKIS. LŠS vado plk. Pr. Saladžiaus Naujųjų metų žodis per radiją 1938 m. gruodžio 31 d.: Broliai ir sesės lietuviai – lietuvės! *Trimitas*, 1939, sausio 5, Nr. 1, p. 13–16.
- [69] LIEKIS, Algimantas. Lietuvos Šaulių Sąjungos likvidavimas (1938–1940 m.). Iš: *Lietuvos Šaulių Sąjungos istorija*. Sud. A. Liekis. Vilnius: Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdyba, 1992, p. 243–267.
- [70] *Lietuvių enciklopedija*. T. XXIX. South Boston: Lietuvių Enciklopedijos 1-kla, 1963. 544 p.
- [71] *Lietuvos šaulių sąjunga valstybės ir visuomenės tarnyboje 1919–2004*. Sud. V. Kavaliauskas, J. Širvinskas, S. Jegelevičius. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 2005. 311 p.
- [72] LR Žemės ūkio ministerijos Miškų departamentas, 1937 m. kovo 24 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1208, l. 18.
- [73] LŠS Centro valdybos pirmininkas švietimo ministrui, 1930 m. gegužės 6 d. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 706, l. 122.

- [74] LŠS Centro valdybos pirmininkui Žmuidzinavičiui, Zarasai, 1932 m. spalio 17 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 786, l. 195.
- [75] LŠS štabo paliepimai ir pranešimai. *Trimitas*, 1936, vasario 27, Nr. 9, p. 192.
- [76] LT. A. Radviliškio įgula. *Kardas*, kovo 15, Nr. 235, p. 161.
- [77] MATUSAS, Jonas. *Šaulių Sąjungos istorija*. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 1939. 328 p.
- [78] MILIAUSKAS, St. Besiruošiant šaulių namus statyti. *Trimitas*, 1928, kovo 29, Nr. 13, p. 425–427.
- [79] Ministrui pirmininkui, 1936 m. birželio 18 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1025, l. 3–3 apv. l.
- [80] Ministrui pirmininkui, 1938 m. sausio 20 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1296, l. 259.
- [81] MOCKEVIČIENĖ, Vanda. Petras Makarevičius – Nedzingės krašto puoselėtojas. *Merkio kraštas*, 2014, liepos 1, Nr. 48, p. 5.
- [82] NORAGAS, Ad. Šaulių namų reikalu. *Trimitas*, 1922, sausio 14, Nr. 2, p. 28–29.
- [83] NORAGAS, Ad. Visuotinai suvažiuojimas. *Trimitas*, 1922, liepos 8, Nr. 26, p. 1–23.
- [84] PATIEJŪNIENĖ, Eglė. Gyvūninė ir augalinė simbolika lotyniškoje LDK literatūroje. Iš: *Senovės baltų kultūra. Augalų ir gyvūnų simboliai*. Vilnius: Gervelė, 1999, Nr. 5, 140–178.
- [85] PILKA, Stasys. Šaulių namus bestatant. *Trimitas*, 1933, gegužės 11, Nr. 19, p. 364–366.
- [86] PILKA, Stasys. Šaulių namų nauda. *Trimitas*, 1934, gegužės 24, Nr. 21, p. 412.
- [87] PUTVINSKIS-PUTVYS, Vladas. *Ideologiniai ir publicistiniai raštai*. T. II. Red. A. Marcinkevičius. Kaunas: Lietuvos šaulių sąjunga, 1933. 304 p.
- [88] RANDAMONIS, A. Švieskimės ir švieskime. *Trimitas*, 1935, gruodžio 20, Nr. 51–52, p. 983–984.
- [89] RAŠTIKIS, Stasys. Darykime Šaulių Sąjungą stiprią ir galingą, kad pavojaus valandą Tėvynės neapviltume. *Trimitas*, 1938, kovo 17, Nr. 11, p. 263–264.
- [90] RAŠTIKIS, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos*. T. I. Vilnius: Lituanius, 1990. 704 p.
- [91] ROZ. Mr. „Šaulių namų“ reikalu. *Karys*, 1922, vasario 9, Nr. 6, p. 64.
- [92] SALADŽIUS, Pranas. Atgavę Vilnių, pradėjome naują barą. *Trimitas*, 1940, kovo 8, Nr. 10, p. 231–233.
- [93] SALADŽIUS, Pranas. Nauju ryžtumu dirbkime 1940 m. *Trimitas*, 1940, sausio 4, Nr. 1, p. 7–8.
- [94] Saldutiškyje atidaryti šaulių namai. *Trimitas*, 1934, rugsėjo 6, Nr. 36, p. 711–712.
- [95] SINKEVIČIUS, Klemensas. *Lietuvos šaulių sąjungos bibliotekos (1920–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2007. 335 p.
- [96] Sportas. *Trimitas*, 1938, liepos 7, Nr. 27, p. 662–663.
- [97] STATKUS, Vytenis. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Chicago: Vydūno jaunimo fondas, 1986. 1040 p.
- [98] Svarbesni šaulių darbai. *Trimitas*, 1939, rugpjūčio 24, Nr. 34, p. 816.
- [99] ŠALČIUS, Petras. Šaulių indelis sodžiaus kultūron. Šaulių namų reikalu. *Trimitas*, 1932, liepos 9, Nr. 28, p. 541–542.
- [100] Šaulės. *Trimitas*, 1939, sausio 26, Nr. 4, p. 96.
- [101] Šaulių namų atidarymo koncerto programa 1928 m. sausio 7 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 560, l. 50.
- [102] Šaulių namų fondas. *Trimitas*, 1936, liepos 30, Nr. 31, p. 728.
- [103] Šaulių namų planai. *Trimitas*, 1922, kovo 25, Nr. 12, p. 27–28.
- [104] Šaulių namų reikalu. *Trimitas*, 1922, vasario 25, Nr. 8, p. 30–31.
- [105] Šaulių reikalai. *Trimitas*, 1929, liepos 4, Nr. 27, p. 456.
- [106] Šaulių sąjunga ir jos kultūrinis darbas, 1929 m. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 648, l. 167–171.
- [107] Šaulių Sąjungos atstovų susirinkimas. *Trimitas*, 1936, liepos 2, Nr. 27, p. 631–632.
- [108] Šaulių Sąjungos kultūrinis ir švietimo darbas. *Trimitas*, 1940, balandžio 25, Nr. 17, p. 407–408.
- [109] Šaulių Sąjungos rinktinių atstovų susirinkimo nutarimai. *Trimitas*, 1939, kovo 16, Nr. 11, p. 255.
- [110] Šaulių Sąjungos susirinkimo nutarimai. *Trimitas*, 1940, kovo 8, Nr. 10, p. 239.

- [111] Šaulių S-gos rinktinių atstovų susirinkimas. *Trimitas*, 1938, kovo 17, Nr. 11, p. 267–268.
- [112] Šaulių S-gos vadas pulk. Saladžius Tryškiuose. *Trimitas*, 1935, spalio 31, Nr. 44, p. 816.
- [113] ŠAULYS, L. Draugai šauliai, renkime būstines savo būriuose! *Trimitas*, 1920, rugsėjo 15, Nr. 7, p. 5–7.
- [114] Švietimo ministrui 1932 m. vasario 10 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 786, l. 1.
- [115] Tautos kultūros fondas Vlodo Putvinskio vardu, 1929 m. *LCVA*, f. 651, ap. 2, b. 648, l. 105.
- [116] V. B. Susirūpinkime kultūrinėmis pramogomis. *Trimitas*, 1932, lapkričio 17, Nr. 47, p. 926–927.
- [117] V. D. Molėtų šaulių namų atidarymo iškilmės ir šaulių priesaika. *Trimitas*, 1936, lapkričio 19, Nr. 47, p. 1121–1122.
- [118] V. D. Šaulių namų klausimu. *Trimitas*, 1927, gruodžio 23, Nr. 50, p. 1605.
- [119] V. Šimtas posėdžių. *Trimitas*, 1931, kovo 19, Nr. 12, p. 222–223.
- [120] VAITKUS, J. Šaulių Sąjungos sanatorijos Palangoje reikalu. *Trimitas*, 1936, rugsėjo 10, Nr. 37, p. 888.
- [121] Vilkijos šaulių būrio medinių namų projektas, 1936 m. spalio 29 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1208, l. 33.
- [122] Visų šaulių rinktinių valdyboms ir vadams, 1932 m. kovo 11 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 786, l. 272.
- [123] VYGANDAS. Naujas kultūros ir šališkumo židinys. *Trimitas*, 1933, rugsėjo 21, Nr. 38, p. 742.
- [124] Vyriausiam statybos ir sauskelių inspektoriumi, 1937 m. vasario 9 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1208, l. 17.
- [125] WALDAUF, Jan. *Sokol malé dějiny velké myšlenky*. Díl první, Luhačovice: Nakladatelství Atelier IM Luhačovice, 2007. 382 s.
- [126] XVII rinktinės vadui, 1929 m. rugsėjo 17 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 649, l. 38–38 apv. l.
- [127] Žengdama antrą savo gyvavimo dešimtmetį. *Trimitas*, 1930, balandžio 3, Nr. 14, p. 271.

Pastabos:

- [128] Plačiau apie žemės sklypų, medienos, finansavimo gavimą, pastatų projektavimą šaulių namų statybai žr. bylas: *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 786; 888; 977; 1025; 1208; 1296.

VYTAUTAS JOKUBAUSKAS

Cultural centres in the Interwar Lithuania: Rifleman's Home – National Home

Summary

Vladas Putvinskis, one of the founders of the Lithuanian Rifleman's Union, romantically compared riflemen to bees and encouraged establishment of their “bee-hives” – riflemen's homes, saying that he took as a pattern for a small nation from bees, which worked peacefully and diligently and defended courageously when assaulted. It must be noted that a beehive in the Christian tradition symbolises human community, the divine world order and the Church. In 1920 *Trimitas* proposed an idea of building a rifleman's home – “Fellow riflemen, let us establish abodes in our squads!”, which brought forward a necessity for rifleman squads to have their own homes comprehending a hall, ammunition depots and sports equipment storage facilities, a library, and several residential units. In 1922 riflemen were informed by *Trimitas* that the Central Board was preparing rifleman home designs and issuing

receipt books for donations raised for the riflemen home funding which would be distributed to the squads. It was expected that the riflemen's homes would assume a defining role in the provincial cultural life and develop into centres of cultural life, as an example the Czech *Sokol* model was to be followed.

The Headquarters of the Lithuanian Riflemen's Union acquired a building for the riflemen's home in Kaunas in 1926, after refurbishing and accommodating the building for the needs of riflemen, the home was opened in 1928. The same year, the Central Board of the Lithuanian Riflemen's Union launched campaign in the squads and units with the aim of resolving the issue of building their own riflemen's homes. The building of riflemen's homes was identified in 1929 as one of important future objectives of the riflemen cultural efforts.

In the first place, it was financial problems that efforts of the development of an all-Lithuanian network through building riflemen's homes encountered. Available primary sources suggest that the Lithuanian government had a positive attitude towards creation of the riflemen homes by allocating land plots either free of charge or on favourable terms, permitting the Riflemen's Union to purchase timber from forest enterprises at discounted prices, and, in certain cases, subsidising construction of individual riflemen's homes in the provinces. The bulk of building costs, however, had to be borne by riflemen and local communities, therefore mutual aid, donations and voluntary work formed the basis of the building of riflemen homes.

In public discourse riflemen homes were referred to as homes in the provinces, while in regional centres they were designated as a fortress. It suggests a hypothesis that part of such homes were seen as fit for living and fostering Lithuanian culture since Lithuanians were prevalent in rural areas, while towns and cities needed to be won as yet, to be Lithuanised, and a fortress, or a stronghold, as a defended point semantically stood for an outpost of Lithuanianess. Of course, a different definition using the terms of home and fortress might have also implied the size of buildings and different materials used in construction, bigger brick buildings were to be built in cities, while in towns and villages they were supposed to be smaller wooden structures. A certain impetus to the building of riflemen homes was provided by the tenth anniversaries of Independence and foundation of the Lithuanian Riflemen's Union, the death of V. Putvinskis in 1929, and by the celebration of the year of Vytautas Magnus in 1930, etc., when part of riflemen squads defined the creation of their riflemen homes as perpetuation of memorable events and persons through an active memorialisation: the building and memorialisation of *riflemen homes – the national home*.

Riflemen homes were supposed to evolve into a centre of attraction for the whole region which would draw people to the hall, canteen, library, reading-room, etc. Riflemen homes had to be further turned into centres for riflemen activities including a headquarters, an ammunition depot, and so on. The prospects for uses of riflemen homes were wide – they accommodated officer clubs, museums, elementary schools, and other institutions for public needs. The statistics related to riflemen homes as well as data on the riflemen cultural activities, however, suggest that choirs, libraries, orchestras, acting companies, etc. were active throughout Lithuania not necessarily where there were riflemen homes. The Riflemen's Union had 85 riflemen homes at the beginning of 1940.

Key words: Lithuanian Riflemen's Union, riflemen home, *Sokol*, culture, riflemen spirit